

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ВЕКТОРНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

VECTOR MECHANISM OF INSURANCE IN UKRAINE

У статті розглянуто векторний механізм розвитку страхування в Україні. Фінансова та політична кризи поглибили руйнівні процеси у страховій сфері. Фактично страхування в країні не позиціонується як важливий фінансовий важіль поступу національної економіки. Цю дилему можна розв'язати лише ухваленням комплексу рішень та розробкою відповідних заходів, серед яких ключовими позиціями повинні бути посилення державного нагляду за страховими компаніями й удосконалення нормативно-правового поля, особливо податкових актів.

Ключові слова: страхування, національна економіка, страховики, страховий механізм, криза, страхові компанії, галузь страхування.

В статье рассмотрены векторный механизм развития страхования в Украине. Финансовый и политический кризисы углубили разрушительные процессы в страховой сфере. Фактически страхование в стране не позиционируется как важный финансовый рычаг развития национальной экономики. Эту дилемму можно решить

только принятием комплекса решений и разработкой соответствующих мероприятий, среди которых ключевыми позициями должны быть усиление государственного надзора за страховыми компаниями и совершенствование нормативно-правового поля, особенно налоговых актов.

Ключевые слова: страхование, национальная экономика, страховщики, страховой механизм, кризис, страховые компании, отрасль страхования.

In the article the vector mechanism of insurance in Ukraine. The financial and political crisis deepened destructive processes in the insurance sector. In fact, insurance in the country is positioned as an important financial lever to advance the national economy. This dilemma can be solved only by the adoption of complex solutions and develop appropriate measures, including the key position should be increased state supervision of insurance undertakings and improvement of the legal framework, particularly tax laws.

Key words: security, national economy, insurers, the insurance mechanism, crisis, insurance companies, the insurance industry.

УДК 336.6

Алескерова Ю.В.

д.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний
університет

Постановка проблеми. Кардинальні перетворення в системі страхування, зумовлені якісно новими економічними умовами, обмежили обов'язковість методів страхового захисту. Проте модель добровільного страхування зі страховим субсидуванням залишається гостро дискусійною. Нині вітчизняна система страхування повільно розвивається за рахунок формальних схем, переважно в екстенсивному форматі, й супроводжується різноманітними проблемами фінансового, інформаційно-аналітичного, організаційного й інституційно-інфраструктурного характеру. На сьогодні спостерігається суперечливий процес щодо знаходження власної моделі розвитку системи страхування. При цьому, тісно переплелися як моделі, що залишилися у спадок від адміністративної економіки, так і новітні, прогресивні. в означеному зрізі об'єктивно необхідним вважаємо дослідження теоретичних, методологічних і практичних аспектів, розроблення на науковій платформі стратегій та комплексу заходів щодо розвитку системи страхування з урахуванням різноманітних інструментів державного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні напрацювання із зазначеного питання присутні в працях М.Я. Дем'яненка, В.Д. Базилевича, С.С. Осадця, С.А. Навроцького, Л.Л. Кінащука, М.С. Клапкова, А.О. Таркуцяка, Т.А. Федорової та ін. Проте не так багато уваги приділено поєднанню

основних способів страхового захисту таким чином, щоб позитивні сторони кожного із них взаємно посилювались.

В.Д. Базилевич аналізує актуальні проблеми теорії та практики страхування в умовах ринкової економіки, розкриває особливості розвитку страхової справи в Україні. Увага зосереджується насамперед на нових для нашої країни видах страхування. [7].

Слід зазначити, що категорію «страховий захист» найчастіше ототожнюють зі страхуванням. Однак С.С. Осадець [7] зазначає, що суть – «у нагромадженні й витрачання грошових та інших ресурсів для здійснення заходів із попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними втрат». Таке визначення говорить про більш широке значення в тому розумінні, що страхування – це не єдиний спосіб страхового захисту, оскільки само-страхування і «так званий бюджетний метод» [7] теж призначені для пом'якшення наслідків від настання несприятливих випадкових подій.

Постановка завдання. Метою дослідження є тенденції формування векторного механізму розвитку страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми страхування – один із важливих фінансових сегментів національної економіки, де формуються, нагромаджуються, перерозподіля-

ються та використовуються фінансові й інвестиційні ресурси, відбувається взаємодія виробників та споживачів страхових продуктів за правилами, розробленими державними регуляторами.

Страховий сегмент України представляють близько 400 страховиків із валовим обсягом страхових внесків майже 27 млрд. грн. Після 1999 р. почали формуватись страхові організації з іноземним статутним капіталом. Після 2003 р. спостерігається інтенсивна динаміка злиття та поглинання страховиків переважно потужними іноземними страховими компаніями. Всупереч очікуванням експертів, посилення регуляторних вимог (2001 р.) у страховій сфері не призвело до падіння кількості страхових компаній, а економічні можливості страхового ринку продовжували приваблювати суттєві обсяги фінансових ресурсів. Водночас розвиток страхування в останні роки можна охарактеризувати як дискретний та непропорційний [2].

Систематизація пошукових даних переконує, що створені нормативно-правові умови щодо функціонування страхового ринку, сприяли розвитку його кількісних показників. Водночас слід відмітити, що розвиток страхування відбувався, головним чином, екстенсивним шляхом.

Вирішальними проблемами страховиків в Україні під час переходу до нових ринкових умов були: необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища, низька капіталозабезпеченість та низька фінансова стійкість [8]. Результати пошуку засвідчують, що після 1993 р. у структурі валових страхових внесків спостерігається істотне перевищення їх надходжень від ризикового страхування порівняно зі зборами по страхуванню життя, що зумовило деформацію інвестиційного потоку; швидкими темпами відбувається злет валових зборів страхових внесків, страхові відшкодування також демонстрували тенденцію до злету, проте порівняно з обсягами зібраних страхових внесків їх нарощення відбувається менш інтенсивно, хоча й демонструється поступове підвищення рівня страхового відшкодування.

Фінансова та політична криза поглибила руйнівні процеси у страховій сфері. Статистика переконує, що на сучасному етапі в Україні страхують не більше 10% усіх ризиків. У докризові часи через стрімкий злет страхових внесків страховики забезпечували поточні страхові відшкодування і не переймалися проблемами ліквідності власних засобів та якості й накопичення страхових резервів [7]. В обставинах фінансових колізій протягом останніх років така стратегія страховиків лише загострила несприятливий вплив на успішність їх діяльності. Крім того, набрала гостроти й поглибилась проблема випереджаючого злету валових страхових відшкодувань та нарощення їх рівня, що пояснюється різким погіршенням економічних й політичних умов для бізнесу в Україні

Також, відбувається реальний злет кількості страхових операцій у всіх галузях ризикового страхування, відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості; спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Сьогодні, незважаючи на потужний потенціал страхування, частка страхових внесків у ВВП залишається помітно нижчою, ніж у світових лідерів [10]. Серед динаміками сукупних страхових внесків та ВВП відслідковується пряма залежність, яка за три роки може зумовити позитивні зміни, водночас підтверджується причинно-наслідковий характер цієї залежності. Причому ризикове страхування в Україні займає вище 9/10 від загального страхування.

Зростання сукупних страхових внесків пояснюється зростанням страхових внесків із добровільного майнового страхування. Статистика підтверджує домінуючу частку у сукупній структурі страхування його майнового сегменту. При цьому превалює частка корпоративного страхування, яка становить близько 95 % сукупного обсягу внесків. Нерозвиненим залишається страхування життя [7]. Цікаво, що цикл зростання сукупних страхових внесків дорівнює 3,5 роки.

Кореляційна залежність між сумами відшкодування за всіма галузями страхування і сумами відшкодування за добровільним майновим страхуванням дорівнює 0,88, а між сумами відшкодування за галузями страхування та сумами відшкодування зі страхування сільськогосподарських ризиків становить 0,78.

Відомо, що якість розвитку страхової сфери має пряму залежність від прогресу національної економіки, а особливо від досконалості інституційного складника. Розглядаючи стан страхування в територіальному зрізі, варто акцентувати на асиметричності регіонального розташування страховиків через помітне їх скупчення у столиці та промислово потужних регіонах та відповідної територіальної асиметрії акумуляції страхових резервів. Причому можна передбачити інтенсифікацію цих процесів через посилення нормативних вимог держави до нарощення обсягів статутних фондів страхових компаній та підвищення їх фінансової стійкості. Це зумовлює доцільність здійснення відповідних заходів щодо посилення регіонального складника страхового ринку [9].

Фактично страхування в країні не позиціонується як важливий фінансовий важіль поступу національ-

ної економіки. А нині воно все більше занурюється у стагнаційні процеси, не вважається достатньо прозорим, фінансово стійким та передбачуваним. Страхування на сучасному етапі не відіграє необхідної ролі щодо гарантування страхового захисту економічних суб'єктів і населення, його частка коливається в межах 2% ВВП за роками.

Фінансовий стан більшості страховиків, зазвичай досить низький і не забезпечує їм конкурентні переваги навіть на вітчизняному страховому ринку. Вирішальним чинником непрозорості страхових процесів визначається проведення страховиками схемних обороток. Публічна звітність страховиків не сприяє об'єктивній діагностиці їх фінансового стану, стабільності, часто зустрічаються неточності та похибки [7].

Проте падіння відносних індикаторів страхового відшкодування на тлі стійкого злету розмірів страхових внесків переконує, що страхування поки ще не реалізує повною мірою свою функцію реального забезпечення страхового захисту й покриття наявних ризиків економічних суб'єктів. Показники збитковості вітчизняних страховиків демонструють помітно менші значення, ніж в економічно потужних країнах. За ситуації спаду промислового й агропромислового виробництва, руйнівного впливу інфляції сфера страхування порівняно з іншими сферами національної економіки окреслювалась високими темпами розвитку.

Проте в 2014 р. практично одночасно виникли й матеріалізувалися декілька гострих викликів: революційні перетворення й кардинальна зміна державної влади, девальвація національної валюти (вище 300%), ворожа окупація частини країни й антитерористичні дії на східних територіях, де фактично унеможливлене здійснення страхових операцій (майже 25% страхових операцій), ускладнений вплив інфляційних процесів (більше 25%), відплив із банківської системи майже 30% депозитних коштів і загальне звуження економічної активності економічних суб'єктів – усе це має руйнівний вплив на зростання національної економіки, падіння довіри

страхувальників до страховиків, розбалансування фінансової системи і зумовило зниження якості страхових портфельів, що генерує доцільність адекватного очищення й модернізації страхового ринку. Ситуацію з проблемами невиплат ускладнює дефіцит надійних технологій захисту прав страхувальників та неупередженого судочинства в країні [6].

Означені деформаційні зовнішні чинники багаторазово поглибили внутрішні дисбаланси страхової сфери. До найбільшочіших зовнішніх ударів слід віднести реакцію на події в Україні світових фінансових ринків, наслідком якої є обмежений доступ до надійних ринків перестрашування фінансово потужних країн, через надзвичайне підвищення рівня ризиків. Звузили можливості страхових компаній щодо диверсифікації ризиків і введені Національним банком України різноманітні валютні обмеження.

Нині, за ствердженнями вчених, страховий ринок, по суті, виживає, а не прогресує, тому потенційному страхувальнику важко зорієнтуватися, якого саме страховика обрати. За переконанням фахівців, страхова діяльність на сучасному етапі не приносить високих прибутків унаслідок звуження страхового ринку та недобросовісного ведення бізнесу (великі комісійні й низькі тарифні ставки). На страховому ринку спостерігається присутність латентних банкрутів і фактична недокапіталізованість діяльності у більшості страхових компаній, а розповсюджені схеми їх фіктивного банкрутства, ще більше загострюють кризові деформації. За таких умов ще й маємо низькі вимоги (лише 60 тис. дол. США) щодо започаткування страхового бізнесу, що відлякує потенційних портфельних інвесторів і зменшує попит із боку партнерів та страхувальників [7].

З'ясовано, що власниками 35 страхових компаній у форматі горизонтальної інтеграції виявились страхові групи або інші страховики. А от інтереси 101 страховика у форматі вертикальної інтеграції тісно переплітаються з інтересами різних підприємств, банківськими установами, промислово-фінансовими групами чи державними структурами.

Цікаво, що майже третина (28,5%) страховиків є дочірніми утвореннями різних бізнесових структур. Причому більшість із них є активними суб'єктами страхового ринку, вони широко себе рекламують і здійснюють страхові операції. Ключовими партнерами та портфельними інвесторами страхових компаній виступають банківські установи.

Варто зауважити, що вільна конкуренція, незважаючи на високу чисельність страховиків, не характерна для вітчизняного страхового ринку. У площині можливості вільного доступу як страховика до страхового ринку слід відмітити, що вітчизняний страховий ринок вважається достатньо закритим і непрозорим. Пояснюється це надзвичайно неоднорідною конструкцією ринкового середовища, невисоким рівнем транспарентності страхового

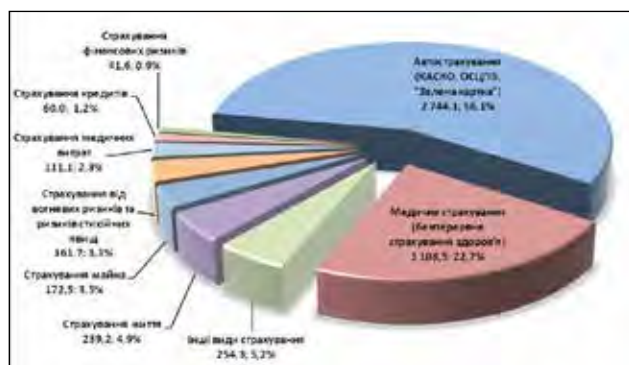

Рис. 1. Структура відшкодування за галузями страхування

Джерело: складено на основі [1]

ринку, дефіцитом розгорнутих об'єктивних даних стосовно функціонування конкретного страховика та структури його фінансового капіталу.

Страховий ринок сьогодні характеризується чітко вираженим «стільниковим» форматом, багато страховиків фактично не мають конкурентної боротьби, оскільки, функціонуючи у «стільнику», який сформований якоюсь промислово-фінансовою групою з прив'язкою до владних структур, вони виступають монополістами своєї повністю закритої ринкової ніші. Таким чином, не докладаючи великих зусиль і не оглядаючись на конкурентів, ці страхові компанії отримують потужні фінансові надходження, водночас зумовлюючи поглиблення конкуренції між іншими учасниками у відкритих сегментах страхового ринку.

Для вирішення означеної проблеми світовий досвід пропонує ширше залучати іноземний страховий капітал. У табл. 1 наведено додаткові можливості, загрози, сильні та слабкі сторони залучення іноземного страхового капіталу на страховий вітчизняний ринок.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, здійснений пошук дає змогу демаскувати такі тенденції розвитку страхування:

- кількість страховиків достатньо висока;
- незбалансованість між окремими галузями страхування;
- нарощення страхових внесків і відшкодування в абсолютних значеннях;
- темпи зростання страхових внесків випереджають темпи зростання страхового відшкодування;
- темпи злету страхування більші за темпи злету ВВП;
- сегмент страхування життя в сукупному обсязі страхових внесків є дуже малим;
- експансія страхового іноземного капіталу;

- підвищення частки внутрішнього перестраховування порівняно із зовнішнім перестраховуванням;
- укрупнення страховиків шляхом злиття і поглинання;
- поступово підвищуються параметри страхових резервів;
- у страхових внесках сегмент громадян є малопомітним, і він продовжує звужуватись;
- підвищення рівня конкуренції в галузі страхування життя;
- поділ страхового ринку між бізнесовими групами страховиків;
- консолідація ризикових галузей страхового ринку;
- стабілізація нормативно-правового регулювання за страховою діяльністю;
- темпи злету розмірів страхових резервів вищі від темпів злету страхових внесків;
- формування за активної участі страхових компаній фінансових груп;
- поступове нарощення капіталу статутних фондів страховиків;
- підвищення сегменту страхування у сукупному ВВП;
- нарощення капіталізації страхових компаній;
- нарощення сукупних обсягів страхування;
- концентрація страхового капіталу;
- формування об'єднань страховиків на платформі синтезу їх економічних інтересів;
- структурні перетворення у частині збільшення частки добровільного страхування;
- нарощення інвестицій страхового капіталу в різні економічні галузі;
- започаткування і реалізація страхових програм соціального захисту;
- проникнення й перелив у страхову сферу банківського, промислово-фінансового та іноземного капіталу;

Таблиця 1

Можливості, загрози, сильні та слабкі сторони залучення іноземного страхового капіталу на страховий вітчизняний ринок

Можливості	Загрози
Підвищення стабільності страхової діяльності та довіри страхувальників	Загроза втрати контролю над вітчизняним страховим ринком
Нарощення потенціалу для поступу страхування життя та накопичувальних галузей страхування	Загроза відтоку страхового капіталу
Використання інноваційних телекомунікаційних і страхових технологій	Загроза домінування іноземних страхових компаній на вітчизняному страховому ринку
Сильні сторони	Слабкі сторони
Підвищення культури обслуговування та якості страхових продуктів	Зниження привабливості страхового бізнесу для вітчизняних підприємців
Підвищення рівня конкуренції на страховому ринку	Неврахування особливостей запитів вітчизняних страхувальників
Мобілізація додаткових фінансових ресурсів для потреб вітчизняної економіки	Доцільність збереження національного нагляду та регулювання страхової діяльності
Оптимізація перерозподілу ризиків із залученням іноземних перестраховиків	

Джерело: розроблено автором на основі [4; 5]

- зменшення рівня збитковості страховиків;
- примноження фінансової надійності страхових компаній;
- активізація на страховому ринку іноземних інвесторів;
- недостатність страхових резервів;
- використання інструментів страхування для мінімізації податкових платежів та легалізації капіталів, отриманих непрозорими способами тощо.

Узагальнення ключових тенденцій поступу страхування до початку революційної зміни влади та ведення антитерористичних дій дає змогу дійти висновку щодо його динамічного розвитку, незважаючи на прогалини та недоліки організаційного, нормативно-правового й інформаційного забезпечення. Водночас акцентуємо, що сучасний темп поступу страхової сфери вважаємо неприпустимо повільним, «вітчизняні страховики характеризуються досі ще низькою фінансовою місткістю, а інституціональному середовищу вітчизняного страхового ринку притаманна нерозвиненість традицій».

Процеси, які відбуваються в останній період у страховій сфері, підривають довіру потенційних страхувальників, яким потрібно реальне надійне страхування їх підприємницьких та особистих ризиків, та перетворюють страхування в інструмент фінансової оптимізації податкових платежів. За ствердженням фахівців, «лише третя частина страхових капіталів працює на національну економіку, а решта обслуговує тіньовий капітал» [3], тому нині загострюється проблема реверсу довіри до страхування, формування умов, за яких страховикам не вигідно буде проводити схемне страхування чи займатися псевдострахуванням, яке передбачає, що страхування використовується її учасниками не для страхового захисту інтересів і майна, а для мінімізації податкових платежів і тіньових схем, зокрема і для легалізації виведення за кордон фінансових ресурсів. Проблема запобігання псевдостраховим схемам вважається важливою й актуальною не тільки для нашої економіки, проте інші країни розв'язують її шляхом формування прозорого інформаційного простору, який унеможливує інформаційну деформацію з боку страховиків. Фактично через інформаційну закритість, дефіцит офіційної об'єктивної інфор-

мації страховий ринок вважається непрозорим і погано контрольованим, що гальмує здійснення фундаментальних наукових розробок та своєчасне демаскування проблемних питань.

Цю дилему можна розв'язати лише ухваленням комплексу рішень і розробкою відповідних заходів, серед яких ключовою позицією повинно бути посилення державного нагляду за страховими компаніями й удосконалення нормативно-правового поля, особливо податкових актів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
2. Ботвіна Н.О. Визначення сутності стримування розвитку страхового ринку в Україні / Н. О. Ботвіна // Економіка, менеджмент, бізнес. – К. : Держ. ун-т телекомунікацій. – 2014. – № 2(10). – С. 39–44.
3. Бойко І.А. Проблеми та перспективи розвитку ринку страхування в Україні / І.А. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.zinet.info/3/boiko_1.php.
4. Гаманкова О.О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О.О. Гаманкова, В.К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58–67.
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfr.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
6. Залетов О. Страховий рітейл в Україні в умовах економічної кризи / О. Залетов // Страхова справа. – 2009. – № 4(36). – С. 4–11.
7. Алескерова Ю.В. Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія, практика : [монографія] / Ю.В.Алескерова. – Вінниця : ДІЛО, 2015. – 368 с.
8. Плиса В.Й. Державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації / В.Й. Плиса // Вісн. Ун-ту банківської справи Нац. банку України. – 2012. – № 3(15). – С. 219–224.
9. Бокушева Р. Актуальные аспекты страхования в сельском хозяйстве / Р. Бокушева, О. Хайдельбах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/28548/1/381693899.pdf>.
10. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257.